

АЗЫРКЫ УЧУРДА НЕГИЗГИ КАРАЖАТТАРДЫН ЭСЕБИН ЖҮРГҮЗҮҮДӨГҮ АКТУАЛДУУ МАСЕЛЕЛЕР

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УЧЕТА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ

MODERN ACCOUNTING ISSUES OF FIXED ASSETS

Аннотация: Бул макалада негизги каражаттардын эсебин уюштуруудагы айрым көйгөйлөр: теориялык билимдердин практика менен болгон айырмачылыктары жана кээ бир жаңы заманбап финансылык инструменттердин жана механизмдердин колдонбой жатуусу, укуктук-нормативдик документтердин түрдүү ишканалар жана бизнес тармактар үчүн жалпылыгы, ФОЭСтин талаптарын аткаруудагы чабалдык жана азыркы учурдагы бухгалтерлердин профессионалдык деңгээли, Кыргыз Республикасында кабыл алынган жоболордун, инструкциялардын аткарылышын көзөмөлдөөдөгү кемчиликтер, финансылык жана салык эсебиндеги айрым дал келбөөчүлүктөрдү изилдөө жана аны ачып берүү маселелери камтылды.

Аннотация: В данной статье рассматриваются некоторые проблемы организации учета основных средств: различия теоретических знаний с практикой и неприменение некоторых новых современных финансовых инструментов и механизмов, обобщение нормативно-правовых документов для различных предприятий и бизнес-отраслей, профессиональный уровень слабых и современных бухгалтеров при выполнении требований МСФО, недостатки в выполнении принятых в Кыргызской Республике положений и инструкций., были затронуты вопросы изучения и раскрытия отдельных несоответствий в финансовом и налоговом учете.

Abstract: of accounting of fixed assets are considered: differences of theoretical knowledge with practice and non-application of some new modern financial instruments and mechanisms, generalization of normative legal documents for various enterprises and business branches, professional level of weak and modern accountants at implementation of requirements of IFRS, shortcomings and shortcomings of implementation of the provisions and instructions adopted in the Kyrgyz Republic. the issues of study and disclosure of certain inconsistencies in financial and tax accounting were discussed.

Түйүндүү сөздөр: негизги каражаттар, бухгалтердик эсеп, салык эсеби, негизги каражаттардын амортизациясы, ФОЭАС, пайдага салык.

Ключевые слова: основные средства, бухгалтерский учет, налоговый учет, амортизация основных средств, МСФО, налог на прибыль.

Key words: fixed assets, Accounting, tax accounting, depreciation of fixed assets, IFRS, income tax.

Бүгүнкү күндө ишканалардын түрүнө, менчигинин формасына, тармагына карабастан ишканаланын активдеринин көп бөлүгүн негизги каражаттар түзөт. Анткени өндүрүштү, кызмат көрсөтүүнү негизги каражаттарсыз элестетүүгө мүмкүн эмес. Андыктан ишканаларда негизги каражаттардын эсебине өзгөчө маани берилүүсү зарыл.

Учурда иш жүзүндө бардык чарба жүргүзүүчү субъекттердин активдеринин басымдуу бөлүгүн негизги каражаттар түзөт. Башкача айтканда, продукциянын жаңы түрүн иштеп чыгууда, кызматтарды көрсөтүүдө негизги каражаттардын орду мааниге ээ. Ошондуктан негизги каражаттардын эсебин уюштуруудагы айрым бир көйгөйлөрдү изилдеп көрүүнү туура көрдүк.

Окурмандарга түшүнүктүү болуусу үчүн, алгач негизги каражаттардын эсебин жөнгө салуучу мыйзамдык-нормативдик актыларды иреттүүлүгү менен көрсөтөлү:

1. “Бухгалтердик эсеп жөнүндө” КРнын Мыйзамы 2004;
2. Бухгалтердик эсепти уюштуруу боюнча КРнын Жоболору;
3. Финансылык отчеттуулуктун Эл аралык стандартынын №16 бөлүгү;
4. КРнын Салык кодекси.

Жогоруда көрсөтүлгөндөй, бул тармакты тескеген укуктук ченемдердин саны жагынан жетиштүүдөй, бирок аткарылышы жагынан бир топ көйгөлөр бар.

Кыргыз Республикасынын эгемендүү өлкө катары базар экономикасына багыт алган мезгилинен бери бир топ жылдар өттү жана бул чечүүчү жылдарда мамлекетибиз көптөгөн саясий да экономикалык финансылык да кыйынчылыктарга дуушар болду. Ошого карабастан Кыргызстан Орто Азия постсоветтик өлкөлөрүнүн арасында базар экономикасына өтүүдө жана мамлекеттин экономикасын жана саясий түзүлүшүн рынок шарттарына ылайыкташтыруу жаатында алдыңкы мамлекеттердин арасында келет. Саясий жана фундаменталдуу көп ийгиликтүү реформалар менен кошо эле мамлекетти башкарууда жана анын экономикасын реформалоодо кетирилген чоң жаңылыштыктар Кыргызстанды экономикалык жактан бир топ көйгөйлөрдү жаратып, анын натыйжасында мамлекеттин өнүгүүсүн бир топ жылга артка калтырды. Экономикалык жактан алсыз жана жаңы технологиялар жаатында кубатсыз өлкөдө эскилиги жеткен негизги каражаттар, техника жана технологиялар продукцияны сапаттуу жана атаандаштыкка туруктуу өндүрүүгө тоскоол болуп, мекеме жана ишканаларда бухгалтердик эсепти алып баруу жана финансылык отчетту түзүү, андан ары аны талдоо жана башкарууну эффективдүү жүргүзүү чоң көйгөйгө айланды. Ушундай эле көрүнүш Кыргызстандын чоң ири ишканаларында да жүрүп, жыйынтыгында ишканалардагы негизги каражаттарды эффективдүү иштетүү көйгөйлөрүн жаратты жана алардын эсебин алып баруу жана аларды баалоо методикасын изилдөөнү учур талап кылып турат. Биздин оюбузча, азыркы практика талап кылынып жаткандай, негизги каражаттар бюджеттик мекемелерде моралдык эскирүүгө дуушар болуп, бирок бухгалтердик эсепте кайра-кайрадан амортизацияланып эсептелинип келе берет. Аларды эсептен чыгарууга мыйзам нормалары уруксат бербейт. Ошол себептен негизги каражаттар негизинен иш жүзүндө колдонулбайт, бирок амортизация эсептелинет. Бул көрүнүш ишкананын активдеринин эффективдүү колдонуусун азайтат. Ошондуктан мындай проблемалар өз ордунда чечилүүсү зарыл.

Себеби Кыргызстандын ишканаларды башкаруу системасынын эскилигинде жана анын негизги каражаттарынын эскирип, бүгүнкү күндүн талабына жооп бере албай жана эффективдүү пайдаланылбай турганында Бул жаатта төмөнкүлөрдү белгилесек болот:

- Көпчүлүк учурда дээрлик бардык ишканаларда негизги каражаттарга көп көңүл бурулбай, бардык аракеттер финансылык мамилелерге багытталган жана негизги каражаттардын бухгалтердик эсеби көмүскөдө калган.

- Негизги каражаттардын эскилиги жана жаңы технологиялардын жоктугу ишканалардын экономикалык абалынын начарлашына алып келди. Азыркы учурда ишкананы башкарууда илимий негиздердин жоктугунан ишканалардын жетекчилери жана менеджерлери бир гана акча каражаттарды чогултуу менен алек, ал эми атаандаштык ишканалар арасында продукциянын сапаты үчүн эмес, продукциянын саны менен белгиленип калган.

- Ишканаларда иштеп жаткан негизги каражаттардын чет элдик үлгүлөргө салыштырмалуу сапатынын начардыгы жана эмгек өндүрүмдүүлүгүнүн төмөндүгү жана биздин практикада колдонулуп жаткан технологияларыбыз конкуренцияга чыдамдуу продукцияны чыгара албай жаткандыгы белгилүү.

- Негизги каражаттарды пайдаланууда бухгалтердик эсептин жаңы ыкмаларын финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттарын (ФОЭАС) колдонуудагы кемчиликтер аларды эффективдүү пайдаланууга тоскоол болууда.

- Өлкөбүздө орун алган туруксуз реформалар өндүрүш тармагына, анын ичинде өндүрүштү жаңы технологиялар менен жабдууда жана ишканаларда өндүрүш процессин жүргүзүүдө кедергисин тийгизди.

- Азыркы эркин базар экономикасынын учурунда негизги каражаттардын бухгалтердик эсебине коюлган талаптар ишканаларда так аткарылбай келет. Өкмөт тарабынан инфляциянын деңгээлинде негизги каражаттардын баланстык наркын кайра баалоо менен реалдуу базар баасынын деңгээлине чейин көтөрүү учурдун талабы. Ошондуктан көп ишкана жана мекемелерде негизги каражаттардын баланстык суммасы реалдуу базар баасынын бир топ төмөн экендиги байкалат.

- Ишканаларда негизги каражаттарды эффективдүү пайдалануу боюнча атайын ыкмалардын жоктугу, каражаттардын иштөө мөөнөтү бүткөнгө чейин эле керектен чыгып калуусу ишкана үчүн бир топ зыяндарды алып келүүдө.

- Негизги каражаттарды амортизациялоо методикасы жаңыланбай, анын эсебин жана аны баалоо механизмдерин ишке ашырууда финансылык отчеттуулуктун эл аралык стандарттарын (ФОЭАС) колдонуу талапка ылайык.

Жогоруда келтирилген аргументтер жана негиздер Кыргызстандагы ишкана жана мекемелердин бухгалтердик эсебинде орун алган көйгөйлөрдү ачыкка чыгарат. Негизги каражаттардын эсебин жана аны эффективдүү пайдалануу маселелерин учурдагы бухгалтердик эсептин актуалдуу темаларынын бири экенин далилдейт жана бул тармак үчүн заманбап рыноктук башкаруу шарттарына мүнөздүү болгон бухгалтердик эсеп менен экономикалык анализди өнүктүрүүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн жана багыттарын аныктоонун зарылдыгын шарттайт.

Ошондуктан, биздин оюбузча, бул багыттагы изилдөөлөр өндүрүш ишканаларындагы негизги каражаттардын эсебин жана аны эффективдүү пайдалануу теориясы менен практикасын натыйжалуу өнүктүрүү үчүн абдан зарыл, актуалдуу болуп саналат.

Негизги каражаттардын эсебин жүргүзүүдөгү дагы бир маселе бухгалтердик эсептеги мыйзамдык базалар менен салык мыйзамдарынын дал келбестиги саналат.

Бухгалтердик эсеп жана салык эсебинин салыштырма мүнөздөмөсү

Таблица 1

<i>Салыштыруу мүнөздөмөлөр</i>	<i>Бухгалтердик эсеп</i>	<i>Салык эсеби</i>
Аныктамасы	Ишкананын бардык чарбалык кыймылдары боюнча маалыматтарды топтоо, мүлктөр, милдеттенмелерди акчалай туюнтуп эсептеп, бухгалтердик документтердин негизинде үзгүлтүксүз каттоо болуп саналат	КРнын Салык кодексиндеги коюлган талаптарды аткаруу үчүн баштапкы бухгалтердик документтердин негизинде салыктык базаны түзүү үчүн маалыматтардын топтомунун системасын түзүү болуп саналат
Объектиси	Ишкананын мүлктөрү, милдеттенмелери, чарабалык каражаттары	Жыл ичиндеги салык төлөөчүлөрдүн саны, чарбалык кыймылдары
Максаты жана милдеттери	Ишкананын чарбалык ишмердүүлүгү боюнча ички жана сырткы маалымат керектөөчүлөргө толук жана жеткиликтүү маалымат берүү. КРнын мыйзамдык актылардын аткарылышын көзөмөлдөө жана ишкананын (финансылык, материалдык, эмгектик) ресурстарын рационалдуу пайдалануу. Чарбалык операциялардын жыйынтыгы терс болуп калбоосу үчүн өз убагында жетекчиликке маалыматтарды берүү менен чечимдерди кабыл алуу.	Отчеттук жыл ичиндеги салык төлөөчүлөр боюнча так маалыматтар топтомун түзүү. Салыктарды өз убагында бюджетке которуу боюнча ички жана сырткы маалымат керектөөчүлөргө маалымат берүү.
Укуктук база	“Бухгалтердик эсеп жөнүндө” КРнын Мыйзамы, ФОЭС, Республикалык деңгээлдеги нормативдик актылар	КРнын Салык кодекси, мамлекеттик салык инспекциясы жөнүнө көрсөтмөлөр жана жоболор
Маалымат пайдалануучулар	Жумушчулар, кызматкерлер, жетекчилик, ишкананын менчик ээлери жана инвесторлор, жабдуучулар жана сатып алуучулар, салык органдары, аудитордук фирмалар, кредиторлор ж.б. мамлекеттик органдар	Салык органдары, финансы-кредиттик мекемелер, жергиликтүү салыктын түрү боюнча Өкмөт, Областтык жана райондук башкаруу администрациялары
Чен бирдиктер	Акчалай	Акчалай

Отчеттуулук	Бухгалтердик баланс, пайдалар жана зыяндар боюнча отчет, акча каражаттарынын айлануусу боюнча отчет	Төлөнө турган салыктын түрлөрү боюнча Салык декларациялары
Эсепти жүргүзүүнүн ыкмалары	Документтештирүү, баалоо, эсепте кармоо, кош жактуулук, тегиндөө, калькуляция, баланс, отчеттуулук	Комбинациялык жана счет фактуралардын негизинде эсепте кармоо ыкмасы
Отчеттук мезгил	Кварталдык жана жылдык отчет	Айлык, кварталдык, жылдык жана Мамлекеттик салык инспекциясы бекиткен башка мөөнөттөр
Эсепти жүргүзүүдөгү принциптер	Толуктук, үзгүлтүксүздүк, туруктуулук, белгилүү чендик, эсепте кармоо, этияттуулук, объективдүүлүк, айрымдуулук, түшүнүктүүлүк, маанилүүлүк жана жеткиликтүүлүк	Жалпылык, стабилдүүлүк, адилеттүүлүк, эсепте кармоо, ыңгайлуулук, жеткиликтүүлүк, милдеттүүлүк, кыймылдуулук, ишенимдүүлүк, календардык байкоо, ишмердүүлүктөрдү түргө ажыратуу, салыктык милдеттерди так аткаруу

Бухгалтердик эсепти уюштуруу жана башкарууда укуктук-нормативдик актылардын мазмундарындагы кээ бир дал келбөөчүлүктөр эсепке болгон ишенимсиздикти жаратат. Ошондуктан, биздин оюбузча, нормативдик базалардын так иштелип чыгуусу, алардын иреттүүлүгүнүн сакталышы, аларды чарбалык эсепте колдонууда түшүнүктүү болуусу эң маанилүү.

Өлкөбүздө бухгалтердик эсепти реформалоо процессинде бир топ татаалдыктар жаралды. Анткени Өкмөттүн ФОЭАСке кирүү боюнча иш мерчеминдеги график өз убагында аткарылган жок.

Бирок ФОЭСтин №16 стандарты негизги каражатты бул же тигил критерий менен тааныйбыз деп толук тактай албайт. Анткени кээ бир запастык тетиктер негизги каражат катары эсептелсе, кээ бирлери товардык-материалдык запас катары классификацияланат.

Бухгалтердик эсеп системасынын негизги элементтерине төмөнкүлөр кирет: маалыматтарды топтоонун методологиясы, баштапкы документтердеги маалыматтарды группировкалоо, ишкананын чарбалык операцияларынын толук жана так жазылышы, маалыматтардын эсептик регистрлерге топтолушу, алардын отчетто чагылдырылышы, отчеттук маалыматтарды топтоо жана анализдөө, башкаруу чечимдерин кабыл алуу.

Бүгүнкү күндө “Пайдага салыкты” эсептөө процессинде бир нече көйгөйлөр бар. Көпчүлүк ишканаларда өздөрүнүн документтерин ФОЭАСнын талаптарына ыңгайлаштыра баштады. Бирок кээ бир ишканаларда эсептик саясат кабыл алынган эмес, стандарттын нормалары толук аткарылбайт.

Азыркы учурда Кыргыз Республикасында субъекттердин бухгалтердик эсепти алып баруусунда жана пайдага салыкты эсептөөдө 2 түрдүү эсептин системалары каралган:

1. “Бухгалтердик эсеп жөнүндө” КРнын Мыйзамы №76 жана ФОЭСтин негизинде иш алып барган бухгалтердик эсеп системасы.
2. КРнын Салык кодексинин негизинде иш алып барган салыктык эсеп системасы.

Бирок бул эки системанын нормативдик базалары кээ бир бөлүктөрдө бири-бирине негизделген эмес, же башкача айтканда, бухгалтердик эсеп жүргүзүүдөгү нормативдик-документтердеги талаптар менен мыйзамындагы талаптар бири-биринен айырмаланат. Айтсак, ишкананын кирешелерин жана чыгашаларын эсептөө принциптери, сырьё материалдарды, бүткөрүлбөгөн өндүрүштөрдү, даяр продукцияларды эсептөөнүн жолдору, негизги каражаттардын, материалдык эмес активдердин амортизациялык эсебин жүргүзүүдөгү ыкмалары, үлүштөрдү аныктоо жана чыгымдарды бөлүштүрүү тартиби ж.б.

Бухгалтердик эсеп ишканадагы объектердин эсеби боюнча системалашкан маалыматтардын топтомун түзүү менен алардын негизинде ишкананын финансылык отчетун даярдоо болуп саналат. Ошентип бухгалтердик эсептин негизги иштөө этаптары маалыматтарды топтоо, каттоо, жыйынтыктоо (жалпылоо) .

Маалыматтарды топтоо жана каттоо, чарбалык операцияларды документтештирүү менен ишкананын чарбасы пайда болот.

Бухгалтердик эсептеги баштапкы документтер ишкананын чарбалык ишмердүүлүгүн толук жана үзгүлтүксүз чагылдырууну камсыздайт. Ал эми бухгалтердик алгачкы маалыматтарды группировкалоо, жалпылаштыруу, бухгалтердик счеттордун жана кош жазуунун жардамында ишке ашат.

Бухгалтердик маалыматтар, баштапкы эсептик документтер салык эсебинин негизин түзөт. Бухгалтердик баштапкы документтердин негизинде маалыматтарды топтоштуруу жүргүзүлөт.

Ошентип пайдага салыкты эсептөөдө бухгалтердик эсеп менен салык эсебиндеги айырмачылыктар бир топ маселени жаратат. Канткенде да бухгалтердик эсеп ички жана сырткы маалымат керектөөчүлөргө маалымат берүүдө, ишкананы башкарууда негизги маалыматтык булак катары эсептелет. Алардын кыскача салыштырма мүнөздөмөсүн жогорудагы 1-таблицадан көрсөттүк. Таблицанын жыйынтыгындагы мазмууну көрсөткөндөй, салык эсебинин негизин бухгалтердик эсеп түзөт.

Биздин оюбузча, бардык киреше чыгашаларды таануу бухгалтердик жана салык эсебинде жалпы экономикалык мааниге ээ. Бирок ФОЭСтын жоболору мисалы негизги каражаттардын бухгалтердик эсебин алып баруудагы амортизация маселелеринде түрдүү беш методду (ыкмаларды) сунуштаса, КР СКси 6 тайпадан турган амортизация нормаларын кодонууну талап кылат.

Натыйжада ишкананын бухгалтердик финансылык отчету 2 түрдө өздөрү үчүн ФОЭСтин негизинде жана Салык Кызматы үчүн КР СК негизинде түзүлүп келет. Туура практикада бул айырманы эсептөө жана бири-бири менен айкалыштыруу “Кыргыз салык түзөтүүсү” (Кыргызская налоговая выверка) деген ат менен белгилүү. Ошондуктан укуктук-нормативдик актыларды дал келтирүүдө КРнын Финансы министрлиги менен Малекеттик салык кызматы биргеликте иш алып баруусу зарыл деп эсептейбиз.

Адабияттар:

1. Бухгалтердик эсеп. Исраилов М.И. ж.б. “Учкун” басмасы. 2012-ж. Бишкек шаары.
2. Бухгалтердик эсептин принциптери. Б. Нидлз., Ч. Хорнгрен., Х.Андерсон, 2004ж. “Финансы жана статистика” басм. Москва.
3. Узенбаев Р.А. ж.б. Краткий курс по международным стандартам финансовой отчетности. Окуу пособиеси. Ош. ОсОО «Банковский вестник», 2003 ж.
4. Интернет сайттар